

ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ**Παυλῆς Ευάγγελος Σπ.¹ και Τερκενλή Θεανώ Σ.^{2*}***(1) Υποψήφιος Διδάκτωρ, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, epavlis@geo.aegean.gr**(2) Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Λόφος Πανεπιστημίου, Μυτιλήνη 81100, Τηλέφωνα: ++30-22510-36414, ++30-210-619-7846, t.terkenli@aegean.gr***Περίληψη**

Μέχρι σήμερα, η επιστημονική προσέγγιση της έννοιας της «συνείδησης», συμπεριλαμβανομένης και της συγγενούς της έννοιας της «συνειδητότητας», είναι κυρίως ανθρωποκεντρική, αφού έχει διερευνηθεί και διερευνάται μέσω της φιλοσοφίας, της ψυχολογίας, της φυσικής και της βιολογίας/ νευροεπιστήμης, που εστιάζουν είτε στις λειτουργίες του ανθρώπινου εγκεφάλου/ νου/ σώματος, είτε σε ενσωματωμένους κώδικες ανθρώπινης ηθικής. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση μιας ολοκληρωμένης γεωγραφικής, «περισσότερο-από-ανθρωποκεντρικής» προσέγγισης της μελέτης της ανθρώπινης συνείδησης, στη διαμόρφωση της οποίας υποστηρίζεται ότι συμβάλλει καθοριστικά ο παράγοντας «χώρος», μέσω της σχέσης του ανθρώπου με αυτόν. Η διερεύνηση της ανθρώπινης συνείδησης, όσον αφορά σε ζητήματα χώρου, αποδίδεται με τον όρο «χωρική συνείδηση», η οποία διαμορφώνεται από την αντίληψη, το συναίσθημα και την συμπεριφορά, όπως αυτά υπεισέρχονται στους κάθε είδους συσχετισμούς και αλληλεπιδράσεις ανθρώπου και χώρου.

TOWARDS A GEOGRAPHICAL APPROACH OF SPATIAL CONSCIENCE**Pavlis Evangelos Sp.¹ & Terkenli Theano S.^{2*}***(1) PhD Candidate, Geography Department, Aegean University, epavlis@geo.aegean.gr**(2) Associate Professor, Geography Department, Aegean University, University Hill, Mitiline 81100, Lesvos, Greece, Tel: ++30-22510-36414, ++30-210-619-7846, t.terkenli@aegean.gr***Abstract**

Until recently, scientific approaches to the concept of “conscience”, including its cognate concept of “consciousness”, have mostly been anthropocentric, leaning on philosophy, psychology, physics and biology/ neuroscience, and focusing either on the functions of human brain/ mind/ body, either on ethical codes embodied in humans. The objective of this paper is the introduction of the first integrated geographical, “more-than-anthropocentric” approach to the study of human conscience, to which the factor of “space” is argued to be of paramount significance. The application of the study of conscience to spatial matters is expressed by the term “spatial conscience”; it is determined by all sorts of human-space interrelations and interactions and modulated by human perception, emotion and behaviour.

Λέξεις κλειδιά: χωρική συνείδηση, σχέση ανθρώπου-χώρου, συναίσθημα, αντίληψη, συμπεριφορά

Key words: spatial conscience, human-space interrelationships, emotion, perception, behaviour

1. Εισαγωγή

Η έννοια της «συνείδησης» (conscience) χρησιμοποιείται ευρέως τόσο στην επιστήμη, όσο και στην καθημερινή ζωή, για να περιγράψει διάφορες καταστάσεις που αντανακλούν τις σχέσεις του ανθρώπου με τον κόσμο του/ της, ως μια παράμετρος που σχετίζεται άμεσα με την ίδια την ουσία της ανθρώπινης ψυχολογίας και ύπαρξης.

Ιστορικά, στο πλαίσιο διαφόρων πολιτισμικών και γλωσσικών συστημάτων, οι αναφορές στη «συνείδηση» αφορούσαν άλλοτε αναφορές σε γνώση ή/ και κοινή γνώση, άλλοτε σε σοφία, άλλοτε στο νου, άλλοτε στην ψυχή, κλπ (Kim, 2005; Caston, 2002; Davies, 1990; Marietta, 1970; Zucker, 1928). Το γεγονός ότι η «συνείδηση» θεωρήθηκε αποτέλεσμα της «συνειδητότητας», οδήγησε

στην εκτίμηση ότι η «συνειδητότητα» ήταν αυτό που έπρεπε πρωτίστως να διερευνηθεί. Έτσι, στην προσπάθειά τους να εξηγήσουν την προέλευση, την λειτουργία και τις διεργασίες της «συνειδητότητας» οι επιστήμονες ασχολήθηκαν με τη διερεύνηση του ανθρώπινου εσωτερικού κόσμου μέσω της φιλοσοφίας και της ψυχολογίας στη βάση των σχολών του δυϊσμού και του μονισμού. Αργότερα, και ειδικότερα από τα τέλη του προηγούμενου αιώνα, η ενασχόληση της επιστήμης με τη «συνειδητότητα» γίνεται άλλοτε μέσω της φυσικής (κβαντομηχανική θεωρία, ηλεκτρομαγνητική θεωρία, θεωρία του χωροχρόνου), άλλοτε μέσω των νευροεπιστημών (ως φυσικό βιολογικό φαινόμενο, μέσω βιολογίας και νευροφυσιολογίας, αλλά και ως προσομοίωση της εγκεφαλικής λειτουργίας με την λειτουργία υπολογιστή, π.χ. υπολογιστικές θεωρίες). Ωστόσο, καμία θεωρία που αφορά τη «συνειδητότητα» ή τη «συνείδηση» δεν έχει επαληθευτεί εμπειρικά μέχρι σήμερα.

2. Προς μια λειτουργική προσέγγιση της χρήσης του όρου της «συνείδησης»: από την εξήγηση της φύσης στην εξήγηση της σχέσης

Στην προσπάθεια να αποκτήσουν ειδικό σκοπό και σαφέστερο περιεχόμενο οι όροι της «συνείδησης» και της «συνειδητότητας», ώστε να αποτελέσουν εννοιολογικές μονάδες (units) ανάλυσης, ο Antony (2001) (φιλόσοφος-ψυχολόγος) αναφέρεται στην ανάγκη υιοθέτησης μιας διαφορετικής προσέγγισης του όρου της «συνειδητότητας» και των συγγενών της όρων (βλ. «συνείδηση»). Υποστηρίζει ότι, δεδομένου του ότι από αρχαιολογικών χρόνων υπάρχει μια γενική ιδέα και μια ευρύτερη αίσθηση του τι είναι «συνειδητότητα»/ «συνείδηση», δεν είναι απαραίτητο να εξηγηθούν αυτές οι έννοιες εννοιολογικά/ σημασιολογικά, αλλά να εφαρμοστούν στην έρευνα και να χρησιμοποιηθούν στην πράξη ώστε να κατανοηθούν διάφορα φαινόμενα (βλ. επίσης Antony, 1999). Ο Nunn¹ (2009) θέτει έμφαση στην ανάγκη συγκεκριμενοποίησης του όρου, ενώ η Allen (2009) υποστηρίζει τις περιστασιακές χρήσεις που σχετίζονται με συγκεκριμένα πλαίσια, ως τον καλύτερο τρόπο διαπραγμάτευσης της «συνειδητότητας». Υιοθετώντας τον λειτουργικό/ χρηστικό αυτό ορισμό της «συνειδητότητας», προκύπτει ότι ο όρος θα πρέπει να προσεγγιστεί μέσα σε συγκεκριμένα πλαίσια αναφοράς. Το ζήτημα, άρα, δεν πρέπει να είναι η εξήγηση της φύσης της «συνειδητής εμπειρίας», αλλά η σχέση της με άλλες μορφές εμπειρίας και η σημασία της για τον άνθρωπο (Crick and Koch, 1998:104). Το ενδιαφέρον έτσι μετατοπίζεται από την εξήγηση της φύσης στην εξήγηση της σχέσης. Οι Crick και Koch διαφωνούν με την άποψη πολλών ερευνητών ότι η «συνειδητότητα» (και κατ' επέκταση η «συνείδηση») 'δεν είναι ακόμα ώριμο προς διερεύνηση θέμα' και ότι 'είναι φιλοσοφικό πρόβλημα'... [προβάλλοντας, αντίθετα] ότι τώρα ήρθε η στιγμή για 'επιστημονική επίθεση' (Crick and Koch, 1998:97:104).

Στη βάση της προσπάθειας να διευκρινιστεί εννοιολογικά ο όρος «συνείδηση», μέσω της προσέγγισης της σχέσης του με άλλες μορφές εμπειρίας, ως κύρια δομικά συστατικά στοιχεία της «συνείδησης» θεωρούνται από όλες τις φιλοσοφικές προσεγγίσεις η αντίληψη, το συναίσθημα και η συμπεριφορά (ενδεικτικά: Locke, 1690; Berkeley, 1710; Leibniz, 1720; Kant, 1781, 1783; Heidegger, 1927; Merleau-Ponty, 1945, 1962; Tkacik, 1964; Hegel, 1967; Chalmers, 1995; Kandel et al, 1995; Flanagan, 1995; Kochanska & Thompson, 1997, 1998; Sprigge, 1998; Thompson 1998; Turiel 1998; Crick & Koch, 1998; Dennett, 1998; Damasio, 1999, 2003; Clarke, 2001, Llinas, 2001; Aksan & Kochanska, 2005, 2006; Laible, Eye & Carlo, 2008; Pockett, Banks & Gallacher, 2009). Η διερεύνηση, δηλαδή, του φαινομένου δύναται να επιτευχθεί καλύτερα μέσω της σχέσης της αντίληψης, του συναίσθηματος και της συμπεριφοράς, στο πλαίσιο των τρόπων με τους οποίους αυτά, ως ευρύτερες κατηγορίες διαστάσεων της ανθρώπινης υπόστασης, αλληλο-σχετίζονται, αλληλο-εξαρτώνται και αλληλεπιδρούν στη συγκεκριμένη μορφή σχέσης. Έτσι, «συνείδηση» ορίζεται το αποτέλεσμα που προκύπτει από τις σχέσεις και αλληλεπιδράσεις μεταξύ αντίληψης, συναίσθηματος και συμπεριφοράς του ανθρώπου, απ' όπου, μέσω πολύπλοκων διεργασιών στις οποίες συμμετέχουν και ποικίλοι άλλοι παράγοντες, διαμορφώνεται στον άνθρωπο ένας μηχανισμός που τον συνδέει τόσο με το κοινωνικό γίνεσθαι όσο και το υποσυνείδητο επίπεδο.

3. Η επίδραση του χωρικού παράγοντα και η έννοια της «χωρικής συνείδησης»

Μέχρι σήμερα, η προσέγγιση και διερεύνηση της φύσης του φαινομένου της συνείδησης, είτε μέσω της φιλοσοφίας και της ψυχολογίας, είτε μέσω της βιολογίας και της φυσικής, ήταν κατά κύριο λόγο *ανθρωποκεντρική*, αφού εστιάζονταν στις λειτουργίες του ανθρώπινου νου/ εγκεφάλου/

¹ Εκδότης του Journal of Consciousness Studies

σώματος. Η συνείδηση, όμως, αναφέρεται τόσο σε ψυχολογικά/ βιολογικά, όσο και σε κοινωνικο-πολιτισμικά φαινόμενα, όπου η επίδραση του χωρικού παράγοντα στον άνθρωπο και στη διαμόρφωση της πραγματικότητας, είναι καταλυτική. Για αυτό το τμήμα των περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιστημών, παραδοσιακά ο χώρος (ή το περιβάλλον) επηρεάζει, αλλά και επηρεάζεται από τη διαμόρφωση των ανθρωπίνων συμπεριφορών, των συναισθημάτων, των δοξασιών, των νοοτροπιών, των αντιλήψεων, των ιδεών, των κοινωνικών συστημάτων, κλπ. (Lewin, 1943, 1948, 1951; Brunswik, 1955a; Kirk, 1963; Wolpert, 1964; Tuan, 1968, 1977; Relph, 1970, 1976; Chapin, 1974), που συμβάλλουν στην διαμόρφωση της ανθρώπινης συνείδησης. Εκτός των επιστημών της φιλοσοφίας και της ψυχολογίας, για την επιστήμη της γεωγραφίας, συγκεκριμένα, η διαμόρφωση της ανθρώπινης αντίληψης, του συναισθήματος και της συμπεριφοράς επηρεάζεται από τις παντός είδους σχέσεις και αλληλεπιδράσεις ανθρώπου και χώρου, αφού ο χώρος συντίθεται -μεταξύ άλλων- από αισθήματα, συναισθήματα, αντιλήψεις και συμπεριφορές (βλ. Lorimer, 2008, 2007, 2005; Hudson, 2007; Thrift, 2004, 1996; Crang, 1998; Tuan, 1992; Sarre, 1987; Relph, 1976).

Από τα παραπάνω, προκύπτει η ανάγκη μιας περισσότερο ολιστικής, βαθύτερης και αποτελεσματικότερης διερεύνησης της ανθρώπινης αντίληψης, του συναισθήματος και της συμπεριφοράς, με στόχο τον σαφέστερο και ακριβέστερο προσδιορισμό των μηχανισμών διαμόρφωσης της συνείδησης, και τίθενται και οι βάσεις ανάπτυξης μιας *περισσότερο-από-ανθρωποκεντρικής (πρωτοεισαγόμενος όρος) προσέγγισης* της συνείδησης. Η διερεύνηση της ανθρώπινης συνείδησης, όσον αφορά σε ζητήματα χώρου, αποδίδεται με τον όρο «χωρική συνείδηση», κατ' αντιστοιχία προς την έννοια της 'χωρικής συμπεριφοράς' (spatial behaviour) που αναπτύχθηκε από την συμπεριφοριστική γεωγραφία. Μέχρι σήμερα, δεν έχει διερευνηθεί η χωρική αυτή συγκρότηση της ανθρώπινης συνείδησης, τόσο ως προς την φύση, όσο και ως προς τους μηχανισμούς διαμόρφωσής της, καθώς οι μέχρι σήμερα υπάρχουσες χωρικές προσεγγίσεις του φαινομένου εμφανίζονται μονομερείς και ανεπαρκείς ως προς αυτό. Ομοίως με τη συνείδηση, η *χωρική συνείδηση* μπορεί να διερευνηθεί μέσω των βασικών συστατικών της (αντίληψη, συναίσθημα, συμπεριφορά), όπως αυτά επηρεάζονται και επηρεάζουν τους παντοιοτρόπους συσχετισμούς του ανθρώπου με τον περιβάλλοντά του χώρο. Η γνώση του μεγέθους, των τρόπων και των διαστάσεων αυτών των αλληλεπιδράσεων μπορεί ενδεχομένως να οδηγήσει σε νέες πολιτικές του χώρου, με στόχο την αναβάθμιση της ανθρώπινης ποιότητας ζωής και ευημερίας, πράγμα το οποίο συντείνει εξάλλου και στην αναγκαιότητα περαιτέρω συστηματικής έρευνας του φαινομένου στο μέλλον.

4. Η γεωγραφική προσέγγιση και το θεωρητικό υπόδειγμα της χωρικής συνείδησης

Στις κοινωνικές επιστήμες, η ανθρώπινη πραγματικότητα συγκροτείται μέσα από το τρίπτυχο: α) νοητικές/ αντιληπτικές/ γνωστικές, β) ψυχολογικές/ συναισθηματικές και γ) συμπεριφορικές/ βιωματικές διαστάσεις του ανθρώπινου κόσμου. Η περιβαλλοντική ψυχολογία (ή ψυχογεωγραφία, βλ. Wood, 1987), καταδεικνύει συγκεκριμένους τρόπους και πρακτικές δι-επίδρασης χώρου και ανθρώπινου ψυχισμού, βάσει των οποίων εγείρονται συναισθήματα, επηρεάζονται αντιλήψεις και διαμορφώνονται συμπεριφορές (Iltelson et al, 1974; Καλαντζή-Αζίζη, 1982; Συγκολλίτου, 1997; Αθανασάκης, 2000; Bechtel and Churchman, 2002; Gifford, 2007). Έτσι, η ποιότητα της σχέσης ανθρώπου-χώρου ανακλάται και αποτυπώνεται στη χρήση, τη διαχείριση και τον σχεδιασμό του χώρου, επιδρώντας ταυτόχρονα στην ανθρώπινη συμπεριφορά και γενικότερα στον ανθρώπινο ψυχισμό (Schmidt-Denter, 1981).

Στην περίπτωση της γεωγραφίας, η πολιτισμική γεωγραφία διερευνά τα χαρακτηριστικά της δόμησης και αποδόμησης του χώρου και τις αλληλεπιδράσεις του με τις διάφορες κοινωνικο-οικονομικές μεταβλητές, (Jackson, 1989; Matless, 1995; Soja, 1996; du Gay, 1997; Cosgrove, 1998; Crang, 1998; Mitchell, 2000; Slater, 2003; McDowell, 2003; Amin & Thrift, 2007), γεγονός που τοποθετεί και την διαπραγμάτευση της χωρικής συνείδησης στο πεδίο της πολιτισμικής γεωγραφικής ανάλυσης.

Επιπλέον, μέσω της μη-αναπαραστατικής (Thrift, 1996, 2000, 2007) —και πρόσφατα και της περισσότερο-από-αναπαραστατικής— θεωρίας και επιστημολογίας (Lorimer, 2005, 2007, 2008, Popke, 2009), η πολιτισμική γεωγραφία προσεγγίζει την ανθρώπινη πραγματικότητα ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανθρώπου και χώρου, που συγκροτείται από έναν συγκερασμό σημασιών, συμβολισμών, πεποιθήσεων, αντιλήψεων, γνώσεων, συναισθημάτων, συμπεριφορών, εμπειριών και πρακτικών (Shotter, 1993b; Taylor, 1993b; Thrift, 1996, 2000, 2007; Anderson and Smith, 2001; Grimes, 2003; Laurier and Philo, 2003; Helbrecht, 2004; Gagen, 2004; Lorimer, 2005, 2007, 2008; Thien, 2005; Wylie, 2005a, 2007; Jones, 2005; Cloke and Jones, 2005; Anderson,

2006; Cresswell, 2006; Tolia-Kelly, 2006; McCormack, 2007; Longhurst, 2007; Dirksmeier and Helbrecht, 2008; Popke, 2009). Το ειδικότερο ενδιαφέρον δεν εστιάζεται στις εικόνες (αναπαράσταση), αλλά προχωρά στον τρόπο που η ζωή εξελίσσεται, παίρνοντας μορφή και έκφραση μέσα από κοινές εμπειρίες, καθημερινές ρουτίνες, ενσωματωμένες κινήσεις, πρακτικές ικανότητες, συναισθηματικές διαθέσεις, κ.λπ., που αποκαλύπτουν νέες σημασίες, διαστάσεις και αξίες στις σχέσεις ανθρώπου-χώρου και τις αναδεικνύουν σε αντικείμενο γεωγραφικής έρευνας (Lorimer, 2005:84).

Κατ' αναλογία, διαμορφώνεται και το προτεινόμενο επιστημονικό πλαίσιο ανάπτυξης μιας ολοκληρωμένης και δυναμικής *περισσότερο-από-ανθρωποκεντρικής γεωγραφικής προσέγγισης* της συνείδησης από όπου διαφαίνεται η πολυσήμαντη χωρική της διάσταση, η «*χωρική συνείδηση*». Οι βασικές αρχές αυτής της πρώτης γεωγραφικής προσέγγισης της συνείδησης, που συνθέτουν το νοητικό/ θεωρητικό υπόδειγμα (μοντέλο) της χωρικής διάστασης της ανθρώπινης συνείδησης σκιαγραφούνται ως εξής:

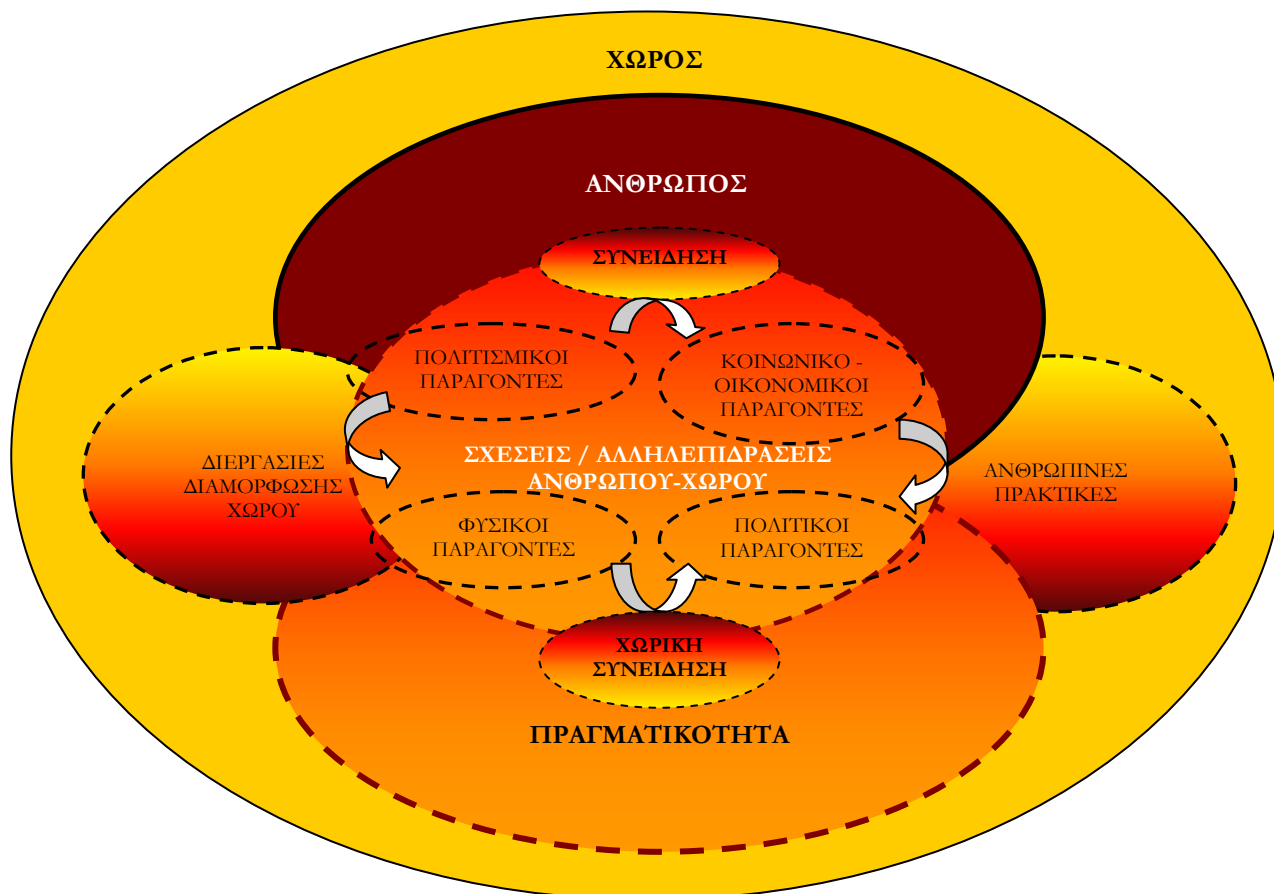
α. Η διαμόρφωση της πραγματικότητας είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης ανθρώπου-χώρου. Ο κόσμος γίνεται αντιληπτός μέσω της ολότητας των αισθήσεων και της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης/ αλληλεξάρτησης, υπό διαρκή εξέλιξη. Έτσι, οι περισσότεροι ή λιγότεροι ορατές και άμεσες τάσεις, ένστικτα, ενσυνείδητα ή υποσυνείδητα συναισθήματα, επιθυμίες, πεποιθήσεις, σκοπιμότητες, νοητικές στάσεις και όλες γενικά οι διαστάσεις της ανθρώπινης υπόστασης (νοητικές, εμπειρικές, συναισθηματικές, κ.α) συνθέτουν την πολυσήμαντη σχέση ανθρώπου και χώρου, διαμορφώνοντας χωρικά «γίνεσθαι». Η σχέση αυτή έχει περισσότερο-από-ανθρώπινες διαστάσεις, εφόσον δεν καθορίζεται μόνο από τον παράγοντα άνθρωπο, αλλά και από τον παράγοντα χώρο. Ως εκ τούτου, και η ερμηνεία της πρέπει να είναι περισσότερο-από-ανθρωποκεντρική) και δεν μπορεί να αποδοθεί μόνο μέσω της αναπαράστασης.

β. Η ανθρώπινη συνείδηση είναι ένα φαινόμενο που καθορίζεται από βιολογικούς παράγοντες, διαμορφώνεται από πολιτισμικούς, κοινωνικοοικονομικούς, πολιτικούς και φυσικούς παράγοντες και ιδιαίτερα από την ανθρώπινη εμπειρία, τη σκέψη, τη γνώση και την ηθική, όπως αυτά εκδηλώνονται και εξελίσσονται μέσα από τη σχέση ανθρώπου-χώρου (χωρική συνείδηση).

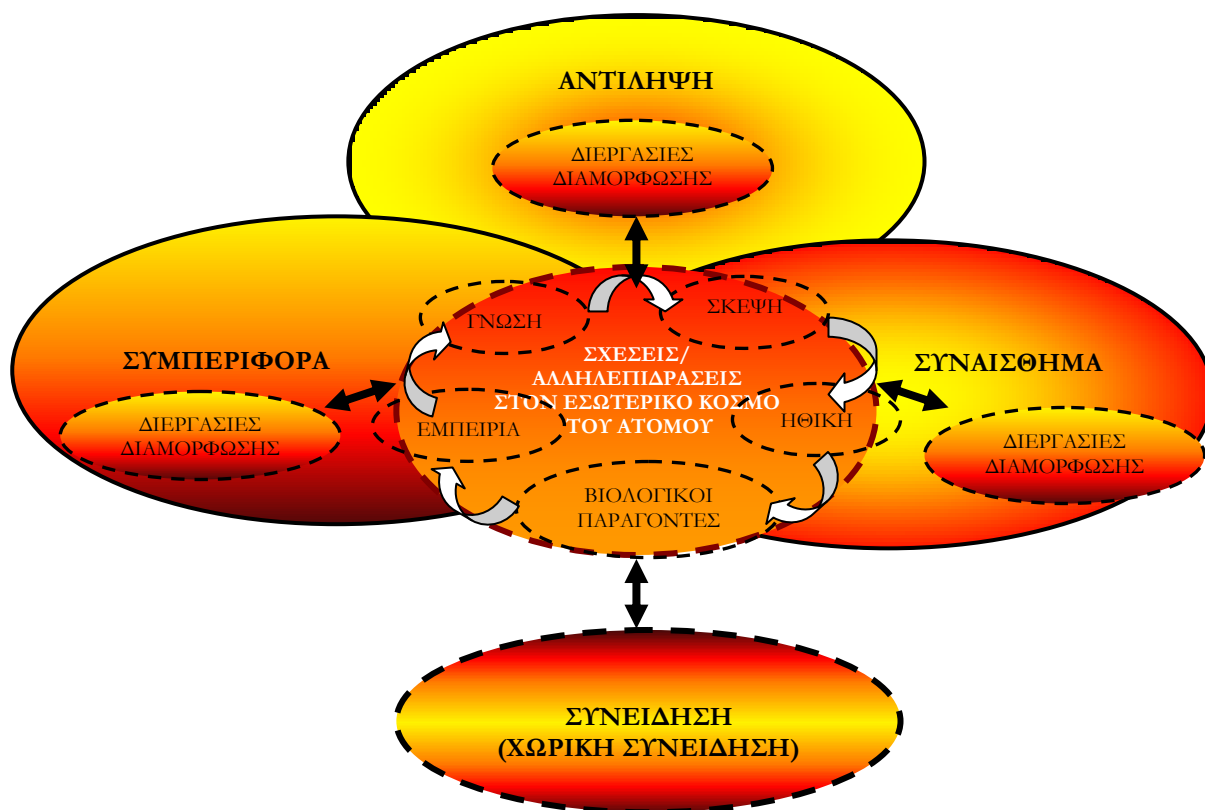
γ. Η χωρική διάσταση της συνείδησης διαμορφώνεται μέσω της αλληλεπίδρασης ανθρώπου και χώρου και διερευνάται μέσω της σχέσης αντίληψης, συναισθήματος και συμπεριφοράς, που συνδιαμορφώνουν και συνδιαμορφώνονται από το χώρο, αλληλεξαρτώνται και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους.

Το σχήμα 1 αποτελεί την σχηματική αποτύπωση των παραπάνω βασικών αρχών. Ο άνθρωπος αναπαρίσταται με καφέ χρώμα, ο χώρος με κίτρινο, οι σχέσεις και αλληλεπιδράσεις και η πραγματικότητα (ως αποτέλεσμα των σχέσεων και αλληλεπιδράσεων ανθρώπου-χώρου) με πορτοκαλί χρώμα, προερχόμενο από μείξη καφέ- κίτρινου. Οι πρακτικές και η συνείδηση, μαζί με τις διαδικασίες χωρικής διαμόρφωσης, αναπαριστώνται ως μείξη καφέ, κίτρινου και πορτοκαλί χρώματος, ως δηλαδή να προκύπτουν από τη σχέση ανθρώπου-χώρου και της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Από το διάγραμμα αυτό, διαφαίνεται ότι η πραγματικότητα, σε μια διαρκή φάση μεταβολής και διάπλασης (βλ. διακεκομμένες γραμμές), προκύπτει ως αποτέλεσμα αμφίδρομης αντίδρασης ανθρώπου-χώρου που αποτελούν αλληλοεξαρτώμενες μεταβλητές.

Το σχήμα 2 αποτυπώνει τις διαδικασίες διαμόρφωσης της ανθρώπινης συνείδησης. Οι σχέσεις/ αλληλεπιδράσεις που λαμβάνουν χώρα στον εσωτερικό κόσμο του ατόμου επηρεάζονται από βιολογικούς παράγοντες, γνώση, σκέψη, εμπειρία και ηθική (που επηρεάζουν με τη σειρά τους την αντίληψη, το συναίσθημα και την ανθρώπινη συμπεριφορά ξεχωριστά, αλλά και τη σχέση μεταξύ αυτών) και τα οποία καθορίζονται από πολιτισμικούς, φυσικούς, κοινωνικοοικονομικούς και πολιτικούς παράγοντες (όπως αυτά αλληλεπιδρούν με το χώρο, βλ. σχήμα 1), απ' όπου προκύπτουν οι ανθρώπινες πρακτικές. Παρόλο που μπορεί να υπάρξει μεμονωμένα αντίληψη, συναίσθημα και συμπεριφορά δίχως τη διαμόρφωση συνείδησης, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει συνείδηση δίχως αντίληψη, συναίσθημα και συμπεριφορά, καθώς η συνείδηση αποτελεί ένα φαινόμενο που προέρχεται και συντίθεται από την μεταξύ τους σχέση.

Σχήμα 1. Το γεωγραφικό μοντέλο της «χωρικής συνείδησης»

Σχήμα 2. Ανάλυση των διαδικασιών διαμόρφωσης της ανθρώπινης συνείδησης

5. Επίλογος

Έχει, προ πολλού, υποστηριχθεί ότι το γεωγραφικό επιστημονικό ενδιαφέρον θα πρέπει να επικεντρωθεί περισσότερο στους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι συνδέονται με τον κόσμο (Seamon, 1980:148). Στο πλαίσιο αυτό, η γεωγραφία, ως η επιστήμη του χωροχρόνου, θα πρέπει να διαπραγματευθεί το φαινόμενο της ανθρώπινης συνείδησης μέσω της σχέσης ανθρώπου-χώρου, αφού ο χώρος συντίθεται από έννοιες, συμβολισμούς, αντιλήψεις, υλικές πρακτικές, χρονικές ρουτίνες, καθώς και φυσικά στοιχεία, που αλληλεπιδρούν με την ανθρώπινη ζωή. Η επιστημονική διερεύνηση αυτής της σχέσης και οι διαφαινόμενοι τρόποι και μέθοδοι/ τεχνικές βελτίωσής της, μπορούν να χρησιμοποιηθούν στον χωρικό σχεδιασμό (π.χ. αναψυχής, άθλησης, θεραπείας), στην εκπαίδευση/ διδακτική, στην ανάπτυξη πολιτικών, κλπ., με απώτερο σκοπό την αναβάθμιση της ανθρώπινης ποιότητας ζωής και την αποκατάσταση των ισορροπιών μεταξύ ανθρώπου-φύσης και κοινωνίας-περιβάλλοντος χώρου. Έτσι, η ανθρώπινη χωρική συνείδηση μπορεί και πρέπει να αποτελέσει πεδίο μελλοντικής έρευνας για την επιστήμη της γεωγραφίας, οδηγώντας παράλληλα και σε νέες αναλυτικότερες προσεγγίσεις της έννοιας και του ρόλου του χώρου στην ανθρώπινη ζωή.

6. Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Allen S., 2009: The Definition of Consciousness: Is Triviality or Falsehood Inevitable?. *Journal of Consciousness Studies*, **16**(5), 127-138
- Antony M., 2001: Is 'Consciousness' Ambiguous?. *Journal of Consciousness Studies*, **8**(2), 19-44
- Crang M., 1998: *Cultural Geography*. Routledge, London
- Crick F., Koch C., 1998: Consciousness and Neuroscience. *Cerebral Cortex*, **8**, 97-107
- Gifford R., 2007: *Environmental psychology: Principles & practice (4th ed)*. Optimal Books, Canada
- Kim J., 2005: *Philosophy of Mind*. Westview Press, Oxford
- Lorimer J., 2005: Cultural geography: the busyness of being 'more-than-representational'. *Progress in Human Geography*, **29**, 83-94
- Lorimer J., 2007: Cultural geography: wordly shapes, differently arranged. *Progress in Human geography*, **31**, 89-100
- Lorimer J., 2008: Cultural geography: non-representational conditions and concerns. *Progress in Human geography*, **32**(4), 551-559
- Mitchell D., 2000: *Cultural Geography - A Critical Introduction*. Blackwell, Oxford
- Soja E.W., 1996: *Thirdspace*. Blackwell, Cambridge
- Terkenli S.T., d' Hauteserre A-M, 2006: *Landscapes of a new cultural economy of space*. Springer, Dordrecht
- Thrift N., 1996: *Spatial Formations*. Sage, London
- Thrift N., 2004: Intensities of feeling: towards a spatial politics of affect. *Geografiska Annaler*, **86B**(1), 57-78
- Thrift N., 2007: *Non-representational theory: Space, Politics, Affect*. Routledge, London